

Ako sa rodičia a deti rozprávajú o minulých udalostiach: štúdia porovnávajúca okolnosti a témy rozhovorov rodičov a detí s typickým a špecificky narušeným vývinom reči

Ľudmila Mičianová – Svetlana Kapalková – Daniela Slančová

Katedra logopédie, Ústav psychologických a logopedických štúdií, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

ludmila.micianova@gmail.com, svetlana.kapalkova@gmail.com

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

daniela.slancova@unipo.sk

Kľúčové slová: naratívum, dotazník Názory rodičov na rozprávanie sa s deťmi a na rozprávanie príbehov, rodičovské rečové okolie dieťaťa, rozhovor, vývinová dysfázia

Key words: narrative, questionnaire Parents' Beliefs on Talking with Children and Storytelling, parental input, conversation, specific language impairment.

0. Úvod

Udalosť, teda niečo, čo sa stalo, je základnou jednotkou naratívnej štruktúry rečového prejavu, naratíva. Vo svojej najjednoduchšej podobe je naratívum reprezentáciou udalosti alebo radu udalostí (Abbot, 2002, citované podľa McKeough et al., 2008). Rozprávanie príbehov je súčasťou ľudského sociálneho a jazykového správania sa. Od raného detstva sa spája s vyjadrovaním, reflexiou a interakciou ľudských skúseností a ich interpretáciou (Graham – McKeough, 2008). Schopnosť reflektovať a vyjadriť udalosť, ktorá sa vzťahuje nielen na „tu a teraz“, ale aj na „tam a vtedy“, predstavuje výrazný posun vo vývine kognitívnych a rečových schopností dieťaťa. Navyše, pre deti je nevyhnutné zvládnuť naratívne komunikačné stratégie a ich textovú realizáciu aj preto, aby sa úspešne integrovali do svojho sociálneho sveta (k sociálnemu charakteru naratív porov. aj Harčariková – Klimovič, 2011).

Bibliografia zahraničných prác zaoberajúcich sa detskými naratívami je veľmi bohatá, keďže interpretácia miesta príbehov vo vývine dieťaťa priťahovala pozornosť bádateľov dlhé roky. A. Nicolopoulou (1997) poukazuje na fakt, že až do 60. rokov minulého storočia sa detské príbehy analyzovali z psychoanalytického hľadiska, aby neskôr v ich výskume prevažoval formalistický prístup, na báze ktorého čoraz väčšiu závažnosť nadobúdal prístup sociálno-kultúrny.¹ V odbornej literatúre možno nájsť aj výskumy zamerané na význam naratívnych schopností detí vzhľadom na ich školskú úspešnosť. Viaceré štúdie (napr. Peterson – Jesso – McCabe, 1999; Kaderavek – Sulzby, 2000; Norbury – Bishop, 2003) poukázali na to, že vo vzťahu k školskej úspešnosti pri osvojovaní si čítanej a písanej formy reči je možné určiť potenciálne rizikové deti. Výskumníci našli silnú súvislosť medzi vývinom naratív a vytvárajúcou sa gramotnosťou (Kaderavek – Sulzby, 2000).

Na rozvíjanie naratívnych schopností v detskom veku vplyvajú viaceré okolnosti.² Sú to pamäťové schopnosti, uvedomenie si kauzálnych a temporálnych vzťahov,

¹ V slovenskom kontexte sa detským naratívam výskumne venovali predovšetkým S. Kapalková (2002), S. Zajacová (2004, 2005, 2006), P. Harčariková (2010, 2011), M. Klimovič (2011, 2014) a J. Kesselová (2013).

² Prehľad a interpretáciu týchto vplyvov u detí v predškolskom veku porov. in: Handbook of language and literacy development, 2008.

sebauvedomenie, osvojenie si sociálnych schém, schopnosť chápať iných ľudí, ich komunikačné zámery a mentálny svet, rozvoj jazykových schopností. Nezanedbateľné zastúpenie v týchto procesoch majú rodičia, resp. iní ľudia, ktorí sa o deti starajú. Interaktívne rozhovory rodičov a detí o minulých udalostiach pomáhajú deťom osvojovať si naratívne schémy a sociokultúrne kontexty. Dôležitá je jednak kvantita rečových podnetov rodičov a ich frekvencia, ako aj kvalitatívna stránka týchto rozhovorov, teda spôsob, akým sa rodičia s deťmi o minulých udalostiach rozprávajú, komunikačné stratégie a postupy, ktoré v rozhovoroch používajú. Van Bergen et al. (2009) potvrdili, že kvalitnejší stimul zo strany rodiča znamená kvalitnejšie jazykové schopnosti dieťaťa. No nielen to. Naratíva reflektujú kultúrne špecifický spôsob poznania sveta a jeho chápania. Sú hlasom kultúry, ktorý k deťom prehovára prostredníctvom rodičov a ich vzájomných rozhovorov o minulých udalostiach. To, o čom sa rodičia prostredníctvom príbehov s deťmi rozprávajú, a ako sa s nimi rozprávajú, formuje u detí schopnosť porozumieť ľudskej skúsenosti (Nelson, 2003, citované podľa McKeough et al., 2008). Sú známe štúdie o kultúrnom vplyve, ako aj o vplyve pohlavia dieťaťa na charakter týchto rozhovorov (bližšie in: Handbook of language and literacy development, 2008). Doteraz sme sa však v literatúre nestretli so štúdiou, či a ako na charakter rozhovorov rodičov a detí o minulých udalostiach vplyva vývinová dysfázia.³ Vzhľadom na odlišné jazykové schopnosti detí so špecificky narušeným vývinom reči a s typickým vývinom reči nás zaujímalo, či sa budú líšiť aj komunikačné podnety rečového okolia detí týchto dvoch skupín, teda či sa rodičia dysfatických detí rozprávajú so svojimi deťmi iným spôsobom, o iných témach a v inej frekvencii ako rodičia detí bez vývinovej dysfázie.

Na Slovensku existujú viaceré nástroje na diagnostiku naratívnych schopností detí (porov. Grimmová – Schöler – Mikulajová, 1997, Fečková-Kapalková, 2002, Marková, 2011) a k dispozícii sú aj viaceré štúdie o reči orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu (Kapalková, 2008, Brestovičová, 2011, 2012, 2013, 2014a,b; Zajacová, 2012). Doposiaľ však neexistoval nástroj, ktorý by skúmal komunikačné podnety rodičov a reč rodičov orientovanú na dieťa v staršom veku, t. j. v predškolskom období a po vstupe dieťaťa do prvého ročníka školskej dochádzky.⁴ Rozhodli sme sa preto využiť dotazník Názory rodičov na rozprávanie sa s deťmi a na rozprávanie príbehov. Ide o slovenskú adaptáciu dotazníkov A. Zevenbergenovej a E. Hamanovej Parents' beliefs about storytelling (2005a) a Storytelling questionnaire (2005b) (porov. aj Zevenberben – Haman – Olszańska, 2012). K využitiu tohto nástroja nás viedla skutočnosť, že pri zisťovaní komplexného obrazu o komunikačnej kompetencii dieťaťa sú okrem údajov z klinických vyšetrení dôležité aj informácie o tom, ako dieťa komunikuje v bežných situáciách každodenného života. V posledných desaťročiach sa preto záujem odborníkov sústreďuje na otázku, nakoľko vedia rodičia alebo iné dieťaťu blízke osoby objektívne zhodnotiť jeho komunikačnú schopnosť. Zistilo sa, že rodičia sú vnímaví pozorovatelia, schopní zachytiť správanie svojho dieťaťa v bežných komunikačných situáciách. Preto sa viaceré hodnotiace nástroje opierajú o informácie, ktoré poskytujú pri vyplňaní dotazníkov práve rodičia. V slovenskom prostredí je to Test komunikačného správania TEKOS I a II (porov. Kapalková et al., 2010) a Dotazník komunikačných schopností dieťaťa CCC-2 (Franke – Mikulajová – Buntová, 2011). Na základe validity a reliability sa dokázala vysoká spoľahlivosť takto získaných informácií zo strany rodičov.

³ Deti s diagnózou vývinová dysfázia majú v porovnaní so svojimi rovesníkmi špecificky narušený vývin reči najmä vo fonologickej rovine, v oblasti gramatických schopností a v slovnej zásobe, a to aj napriek tomu, že ich intelektové schopnosti sú primerané veku a nevykazujú deficit mentálneho postihnutia. Deficity v gramatike sa prejavujú väčšinou produkovaním nápadných dysgramatizmov a v neporozumení gramatických štruktúr. V oblasti lexiky je to ťažšie vybavovanie nových slov a pojmov a celkovo chudobnejšia slovná zásoba.

⁴ V prostredí materskej školy sa reči učiteľky orientovanej na dieťa venovala D. Slančová (1999).

1. Ciele a metodika výskumu

Cieľom našej štúdie je porovnať rečové podnety rodičov detí s typickým vývinom reči (TVR) a detí s vývinovou dysfáziou, ktorých reč nie je primeraná vzhľadom na vek, a teda majú špecificky narušený vývin reči (šNVR), a to v situácii, keď sa rodičia a deti rozprávajú o minulých udalostiach. Ide o deti v predškolskom veku alebo v prvom roku školskej dochádzky.

Výskumnú vzorku tvorili rodičia detí s typickým vývinom reči a so špecificky narušeným vývinom reči od dovŕšeného 5. roku života po 7 rokov a 11 mesiacov (5;0 – 7;11). Diagnóza šNVR musela byť potvrdená psychologickým a logopedickým vyšetrením dieťaťa štandardizovaným spôsobom. Finálna vzorka obsahovala 11 rodičov detí so špecificky narušeným vývinom reči (5 chlapcov a 6 dievčat) a 11 rodičov detí s typickým vývinom reči (5 chlapcov a 6 dievčat). Zastúpenie detí z pohľadu veku a pohlavia uvádzame v tabuľke 1.

	Pohlavie	N	Minimum	Maximum	Priemer	Medián	Štandardná odchýlka
TVR	chlapci	5	5;0	7;3	6;2	6;0	0;11
	dievčatá	6					
šNVR	chlapci	5	5;2	7;10	6;6	6;9	1;0
	dievčatá	6					

Tabuľka 1: Rozloženie detí z hľadiska veku a pohlavia

Dotazník *Názory rodičov na rozprávanie sa s deťmi a na rozprávanie príbehov* bol v slovenčine adaptovaný (Kapalková – Slančová, 2011) formou prekladu a spätného prekladu spomínaných dvoch dotazníkov A. Zevenbergenovej a E. Hamanovej.⁵ Prvá časť dotazníka je formálne navrhnutá podľa *Storytelling Questionare* (Zevenbergen – Haman, 2005b). Jej cieľom je získať krátky prehľad o frekvencii a charaktere naratívnych rozhovorov medzi rodičom a dieťaťom. Obsahuje zatvorené i otvorené otázky. Pri zatvorených otázkach (č. 1 – 5) má rodič k dispozícii výber z viacerých možností. Zisťuje sa v nich frekvencia rozhovorov a frekvencia žiadostí o rozhovor zo strany detí (možné sú odpovede od *denne viac ako raz po menej ako raz mesačne*); kto zvyčajne hovorí a kto iniciuje rozhovor (rodič, dieťa alebo približne rovnako); kto je zvyčajne prítomný, keď sa rodič s dieťaťom rozpráva o minulých udalostiach (možné sú odpovede od *zvyčajne som to len ja a moje dieťa po zvyčajne sú prítomní ďalší členovia rodiny alebo priatelia*). V odpovediach na otvorené otázky (č. 6 – 8) mali rodičia uviesť, s kým, kedy a o čom sa ich dieťa rozpráva. Rodičia mali napísať ďalších komunikačných partnerov dieťaťa, typické obdobie dňa, keď sa s deťmi o minulých udalostiach rozprávajú, a typické témy, o ktorých sa rozprávajú. Druhá časť dotazníka zodpovedá dotazníku *Parents' Beliefs of Storytelling* (Zevenbergen – Haman, 2005a). V tejto časti sú dve skupiny otázok. 58 položiek sa vzťahuje na možné dôvody rodičov na rozprávanie sa s deťmi o minulých udalostiach (zodpovedajú im otázky 1 – 30, 37 – 40 a 55 – 78). Zisťuje sa v nich, čím je rodič motivovaný, aby viedol s dieťaťom rozhovor. Pri každej položke respondent označí stupeň súhlasu s obsahom položky na 7-bodovej škále likertovského typu (od 1 – *úplne súhlasím* po 7 – *úplne nesúhlasím*). Napr.: *Rozprávam sa so*

⁵ Problematické otázky boli prediskutované s autorkami originálu. Dotazník *Názory rodičov na rozprávanie sa s deťmi a na rozprávanie príbehov* je tak zhodný s originálnou verziou a zároveň sú v ňom zohľadnené jazykové rozdiely medzi angličtinou a slovenčinou. Spätný preklad zo slovenčiny do angličtiny vykonala A. Brestovičová.

svojím dieťaťom o minulých udalostiach, aby som mu odovzdal/a kultúrne hodnoty. (otázka č. 6); *Rozprávam sa so svojím dieťaťom o minulých udalostiach, aby malo príležitosť vyjadrovať svoje pocity.* (otázka č. 15). *Rozprávam sa o minulých udalostiach so svojím dieťaťom, aby som rozvíjal/a jeho jazykové zručnosti.* (otázka č. 65). Zvyšných 20 položiek mapuje názory, očakávania, resp. fakty týkajúce sa tematizácie, štruktúry a štýlu rozhovorov rodičov a detí o minulých udalostiach (otázky č. 31 – 36 a č. 41 – 54). Napr.: *Keď sa rozprávam so svojím dieťaťom o minulých udalostiach, očakávam, že dieťa prispeje do rozhovoru svojimi vlastnými témami.* (otázka č. 31); *Domnievam sa, že dobrý rozhovor medzi rodičom a dieťaťom o minulých udalostiach by mal byť dlhý.* (otázka č. 45); *Domnievam sa, že v dobrom rozhovore medzi rodičom a dieťaťom o minulých udalostiach sa využíva dramatický štýl a tón.* (otázka č. 50).

Údaje sme získavali na základe elektronickej podoby dotazníka⁶ Od novembra 2011 do februára 2012 sme oslovovali rodičov s prosbou o jeho vyplnenie. Žiadosti a elektronicke pozvánky sme adresovali rodičom, ktorých deti navštevujú bežné materské a základné školy. Oslovili sme tiež rodičov, ktorých deti navštevujú Základnú školu internátnu pre žiakov s narušenou komunikačnou schopnosťou v Liptovskom Jamníku, a rodičov detí, ktoré navštevujú logopedické poradne a majú diagnostikovanú vývinovú dysfáziu.

2. Výsledky

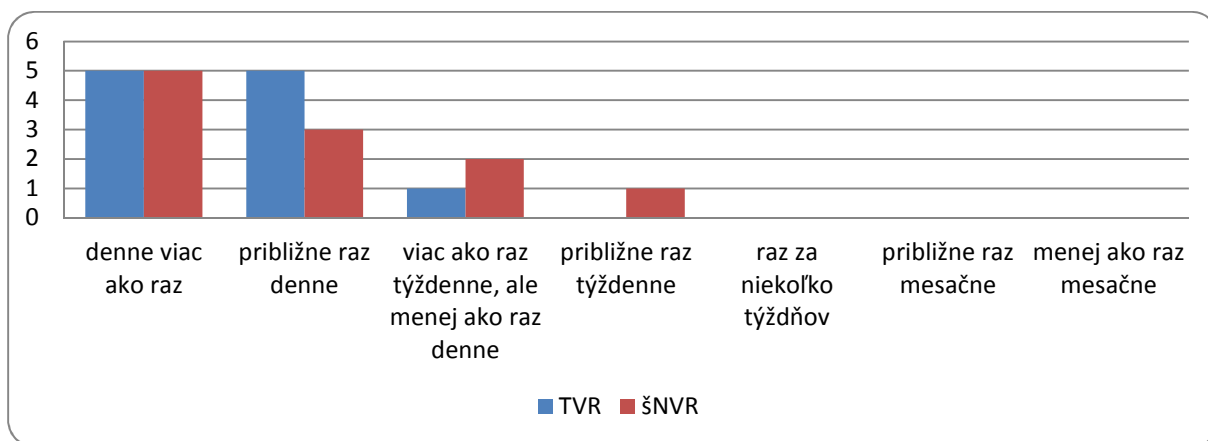
V rámci našej štúdie podrobnejšie analyzujeme štyri otázky z prvej časti dotazníka. Konkrétne sú to otázky súvisiace s frekvenciou rozhovorov, frekvenciou žiadostí o rozhovor zo strany dieťaťa, komunikačnými partnermi dieťaťa a samotnými témami rozhovorov. Zamerali sme sa tak na kvantitatívnu, ako aj na kvalitatívnu stránku rozhovorov rodičov a detí o minulých udalostiach. Zároveň sme sa sústredili na tie oblasti, v ktorých sa skúmané skupiny najviac odlišovali.

2.1 Frekvencia rozhovorov

Kvantitatívnu stránku rozhovorov rodičov a detí o minulých udalostiach sme analyzovali na základe dvoch otázok. Rodičov sme sa pýtali, ako často sa s deťmi rozprávajú o minulých udalostiach a ako často iniciujú tento rozhovor samotné deti. Rodičia mali na výber zo siedmich možností, od 1 (*denne viac ako raz*) po 7 (*menej ako raz mesačne*). Najčastejšou odpoveďou na otázku týkajúcu sa frekvencie rozhovorov bola odpoveď *denne viac ako raz*, čiže najvyššia možná hodnota. Označilo ju zhodne 46% rodičov detí s TVR a 46% rodičov detí so šNVR. To znamená, že takmer polovica všetkých rodičov poskytuje deťom v naratívnom rozhovore častý a pravidelný stimul. Pri porovnaní skúmaných skupín sa

⁶ Elektronicná podoba dotazníka v online verzii *Názory rodičov na rozprávanie sa s deťmi a na rozprávanie príbehov* bola vytvorená s pomocou programátorov F. Mareka a P. Mareka a následne sprístupnená aj pre ďalšie krajiny (<http://www.st.fmph.uniba.sk/~marek18/Beliefs2.2/index.php?lang=sk>). Nateraz je online verzia dostupná v štyroch jazykových mutáciách: anglickej, maltskej, poľskej a slovenskej. Autori si uvedomili, že od respondentov potrebujú získať veľmi citlivé dáta (okrem vyplnenia dotazníka sú to aj údaje o rodinnej a osobnej anamnéze dieťaťa), a preto venovali zvláštnu pozornosť zabezpečeniu a anonymite spracovania údajov. Pre každý jazyk preto existuje len jeden administrátor, ktorý má osobitný vstup do systému a do databázy. Administrátor môže poslať oficiálne elektronicke pozvánky rodičom, ktorí sú ochotní zúčastniť sa na výskume. Rodičia dostanú v špeciálnej pozvánke na svoju emailovú adresu tri informácie: názov webovej stránky, prihlasovacie meno a heslo. Pozvánky, a teda aj prihlasovacie meno a heslo sú automaticky generované systémom, okrem rodiča nie sú nikomu známe. (Nepozná ich ani administrátor.) Po odoslaní vyplneného dotazníka sa dáta automaticky uložia do databázy v pracovnom hárku programu Microsoft Office Excel. Tento fakt uľahčuje ďalšie spracovanie údajov, pretože kódovanie dát sa robí automaticky. Každé dieťa má pridelené identifikačné číslo, ktoré vygeneroval počítač. Z vyplnených záznamov o rodinnej a osobnej anamnéze dieťaťa však bolo zrejme do ktorej skupiny detí, buď TVR, alebo šNVR, bude príslušné dieťa zaradené. Samotné vyplnenie dotazníka trvalo približne 20 až 40 minút.

ukazuje menšia frekvencia rozhovorov rodičov s dysfatickými deťmi (pozri graf 1). Priemerná hodnota frekvencie rozhovorov rodičov a detí s TVR bola 1,64 (SD = 0,64), rodičov a detí so šNVR 1,91 (SD = 1,044). Rozdiel medzi skupinami však nie je štatisticky významný, obidve priemerné hodnoty sa pohybujú medzi hodnotami 1 (*denne viac ako raz*) a 2 (*raz denne*). U detí s vývinovou dysfáziou sa výsledok približuje viac k druhej hodnote označujúcej nižšiu frekvenciu (*raz denne*). Iba jeden rodič označil, že sa so svojím dieťaťom rozpráva raz do týždňa.⁷ Možnosti s najnižšou frekvenciou rozhovorov (*raz za niekoľko týždňov* a *menej ako raz mesačne*) neuviedol nikto.

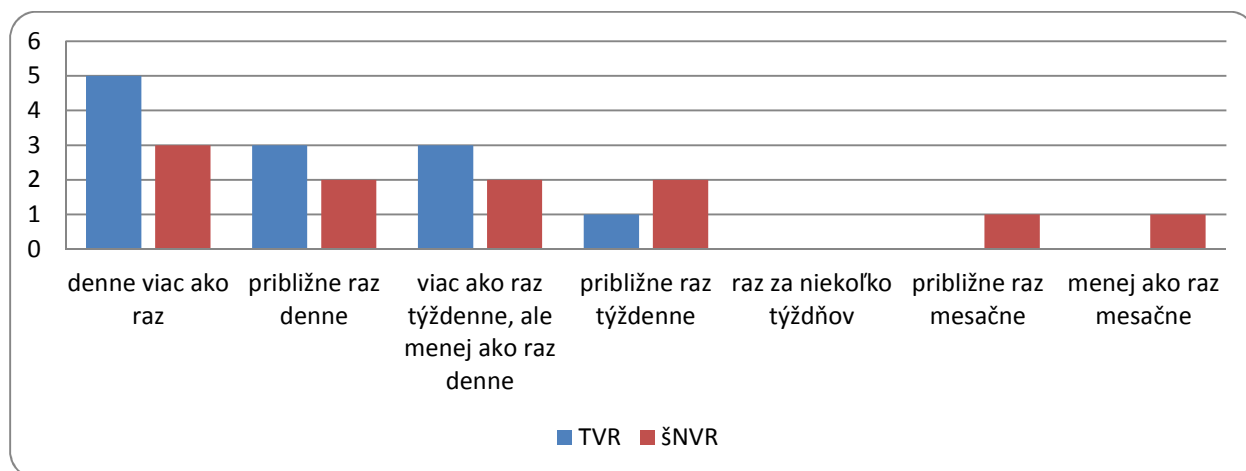

Graf 1: Frekvencia rozhovorov

2.2 Frekvencia žiadostí o rozhovor zo strany dieťaťa

Významné rozdiely v oblasti kvantity nachádzame v oblasti frekvencie žiadostí o rozhovor zo strany dieťaťa. Deti s TVR iniciovali rozhovor častejšie ako deti so šNVR (pozri graf 2). Priemerná hodnota žiadostí u detí s TVR bola 2,00 (SD = 1,095), čo sa zhoduje s označením *raz denne*. U detí so šNVR bola priemerná hodnota žiadostí 3,00 (SD = 1,897), tieto deti teda iniciovali rozhovor *viac ako raz týždenne, ale menej ako raz denne*. Dvaja rodičia detí so šNVR (18%) označili veľmi nízke hodnoty žiadostí o rozhovor zo strany dieťaťa – *približne raz týždenne* a dvaja rodičia (18%) dokonca extrémne nízke hodnoty – *približne raz mesačne* a *menej ako raz mesačne*. Môžeme teda povedať, že deti so šNVR sú pasívnejší komunikační partneri, čo sa týka kvantity komunikácie. Frekvencia rozhovorov, ale najmä frekvencia žiadostí o rozhovor sú nižšie. Interpretácia tohto zistenia môže byť rôzna. Deti so šNVR buď majú menší záujem o rozhovor s rodičmi ako deti s TVR, alebo len túto potrebu nevedia natoľko prejaviť, t. j. rozhovor nevedia iniciovať. Nemajú takú komunikačnú potrebu žiadať o rozhovor, začať komentovať alebo klásť otázky, čomu sa ich rodičia prispôsobujú.

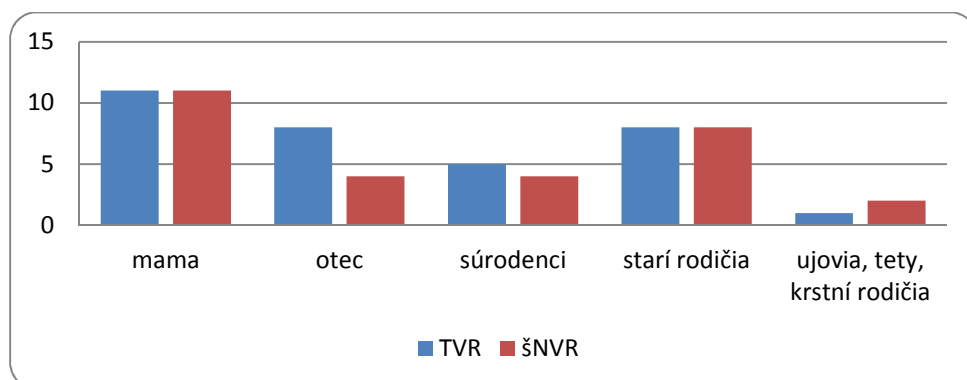
⁷ Táto skutočnosť môže byť ovplyvnená tým, že v čase zbierania dát niektoré deti začali navštevovať internátnu základnú školu.

Graf 2: Frekvencia žiadostí o rozhovor zo strany dieťaťa

2.3 Komunikační partneri dieťaťa

Kvalitatívnu stránku naratívnych rozhovorov sme analyzovali na základe komunikačných partnerov dieťaťa a tematickej charakteristiky rozhovorov. Komunikačného partnera sme do analýzy zahrnuli, ak ho spomenuli minimálne dvaja rodičia. Skúmané deti sa rozprávajú s matkou, otcom, súrodencami, starými rodičmi, ujami, tetami a krstnými rodičmi. V rámci skupín detí s TVR a ŠNVR boli jednotliví komunikační partneri zastúpení rovnomerne (pozri graf 3). Jediný rozdiel sa objavil pri osobe otca. Otec sa v dotazníku objavil u 8 rodičov detí s TVR (73%), ale len u 4 rodičov detí so ŠNVR (36%). Otcovia skúmaných detí so ŠNVR akoby rezignovali na rozhovor so svojím dieťaťom. Môže to byť aj z toho dôvodu, že u detí so ŠNVR je potrebný intenzívny tréning produkcie a porozumenia reči a iných oblastí v domácom prostredí, ktorý sa väčšinou realizuje cvičeniami v podobe domácich úloh od logopéda. Vychádzame z predpokladu, že najčastejšie tento nácvik realizujú s matkou.

Graf 3: Komunikační partneri dieťaťa

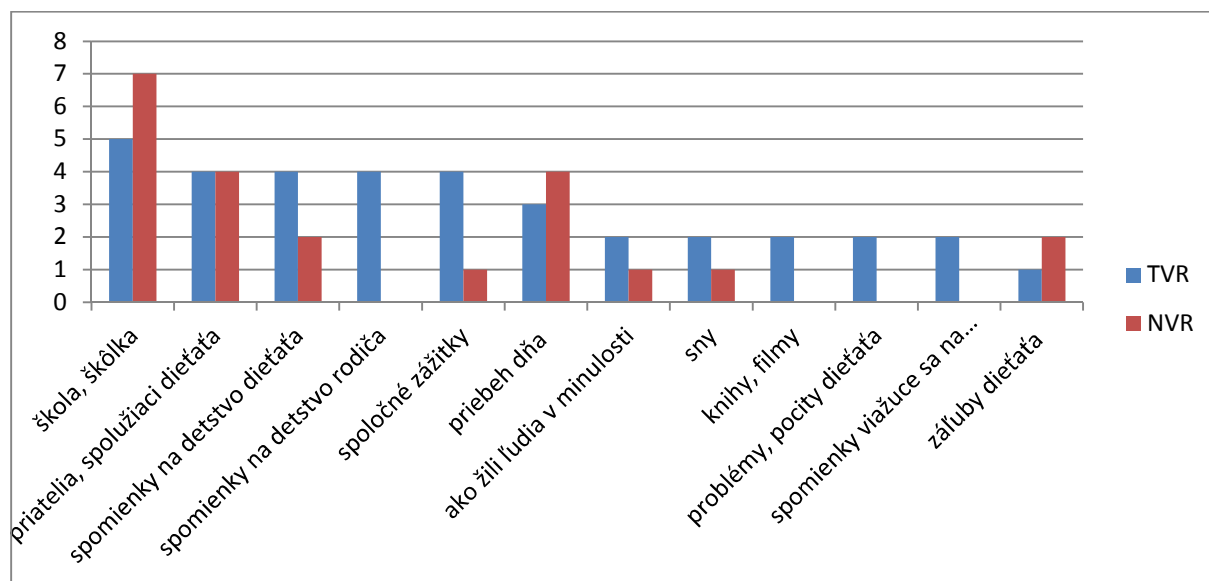
2.4 Témy rozhovorov

Preferované témy rozhovorov sme zisťovali na základe údajov otvorenej otázky č. 8 *Vymenujte, prosím, typické témy, o ktorých sa rozprávate so svojím dieťaťom, keď sa s ním rozprávate o minulých udalostiach.* Do úvahy sme brali len tie tematické okruhy, ktoré sa vyskytli minimálne u dvoch rodičov. V dotazníku sa objavilo 12 tematických okruhov: škola a škôlka; priatelia a spolužiaci dieťaťa; záľuby dieťaťa (rodičia napr. uviedli hubárčenie, hru na počítači, umeleckú školu); spomienky na detstvo dieťaťa; spomienky na detstvo rodiča; spoločné zážitky (dovolenky, návštevy, rodinné oslavy, výlety); priebeh dňa, režim činností;

ako žili ľudia v minulosti; sny; knihy a filmy; problémy a pocity dieťaťa (do tejto kategórie sme zaradili odpovede rodičov typu *čo ju dnes potešilo, čo ho trápi*); spomienky viažuce sa na fotografie.

V rozhovoroch s deťmi s TVR sa vyskytol väčší počet tém a ich väčšie zastúpenie v rámci jednotlivých kategórií. Priemerný počet uvádzaných tém bol u TVR detí 3,2 a u detí so šNVR 2,0. Deti s typickým vývinom reči teda disponujú v porovnaní s dysfatickými o tretinu väčšou rozmanitosťou tém rozhovorov. V grafe 4 vidno, že intaktné deti dosiahli vyššie skóre vo všetkých oblastiach okrem troch: *škola a škôlka*, *záľuby dieťaťa* a *priebeh dňa*. Rozdiely pri témach *záľuby dieťaťa* a *priebeh dňa* však nemožno považovať za štatisticky významné, lebo ich uviedol v porovnaní s deťmi s TVR navyše iba jeden rodič dysfatického dieťaťa. Pomerne vysoké zastúpenie týchto tém v skupine detí so šNVR možno vysvetliť tým, že sú pravdepodobne naratologicky menej náročné. Je prirodzené, že deti rady rozprávajú o tom, čo ich baví, teda aj o svojich záľubách. Priebeh dňa je zase z pohľadu stavby naratív pomerne štruktúrované rozprávanie a nevyžaduje hodnotiace komentáre. Je to opis jednotlivých udalostí, ktoré sa odohrali v minulosti, a teda si vyžaduje uplatnenie menej náročnej deskriptívnej textovej stratégie.⁸ Témy, ktoré u detí so šNVR úplne chýbajú, sú *knihy a filmy*, *problémy a pocity dieťaťa* a *spomienky na detstvo rodiča*. Zaujímavý bol výskyt najfrekvencovanejšej témy – *škola a škôlka*. Rodičia sa s deťmi, ktoré majú jazykové deficity, o tejto téme rozprávajú častejšie. Uviedlo ju až 64% rodičov detí so šNVR (teda 7 z celkového počtu 11), u detí s TVR ju uviedlo 45% rodičov (t. j. 5 z celkového počtu 11). Zistený rozdiel interpretujeme v tom zmysle, že u detí so šNVR sa v školskom období s vývinovou dysfáciou kombinujú nejazykové symptómy, ktoré môžu spôsobovať problémy v školskej adaptácii. Medzi časté patria poruchy pozornosti, problémy so správaním a emocionalitou, poruchy písanej a čítanej reči, ktorých následkom môže byť zhoršený prospech. Je teda pochopiteľné, že škola je v domácnostiach týchto detí frekvencovanejšou témou.

Na potvrdenie štatisticky významného rozdielu v oblasti tém sme použili neparametrický Mann-Whitneyho U test, ktorý vyjadruje vzťah medzi dvomi nezávislými súbormi. Hodnota $p = .047$ potvrdzuje štatisticky významný rozdiel medzi oboma skupinami detí v oblasti preferovaných tém rozhovorov o minulých udalostiach.

Graf 4: Témy rozhovorov

⁸ K textovým makrostratégiám porov. Slančová, 2012.

3. Diskusia

Mapovanie reči rodičov orientovanej na dieťa v súvislosti s naratívne štruktúrovaným rečovým prejavom dosiaľ nebolo v našich podmienkach realizované. Pilotne sme overili dotazník zameraný práve na túto oblasť komunikácie dospelých a detí v období prechodu dieťaťa do školy. Autorky dotazníka, ktorého slovenskú adaptáciu sme v tejto práci overovali, A. Zevenbergenová a E. Hamanová (2012) porovnávali medzikultúrne rozdiely v komunikačných podnetoch rečového okolia dieťaťa u poľských a amerických matiek. Tie isté autorky v spolupráci s A. Holmesovou a I. Johnston-Robledovou (2011) hľadali rozdiely v komunikačných podnetoch rečového okolia dieťaťa v závislosti od veku a pohlavia dieťaťa. Bola realizovaná komparatívna štúdia, ktorá skúmala vplyv vzdelania na verbálnu interakciu rodiča s dieťaťom (A. Zevenbergen – Whitehurst – J. Zevenbergen, 2003). V literatúre sme však nenašli štúdie opisujúce vzťah jazykových schopností dieťaťa s TDV a so šNVR a reči orientovanej na ne v predškolskom a mladšom školskom veku. Doterajšie opisy reči orientovanej na dieťa vychádzajú z analýzy len jednej premennej – predpokladá sa v nich, že skúmané deti majú typický vývin reči.

Vzhľadom na ciele výskumu nás zaujímalo, či prítomnosť, resp. neprítomnosť narušeného vývinu reči ovplyvní komunikačné podnety rodičov, čo sa týka kvantity (frekvencie) rozhovorov a ich kvalitatívnych znakov. Výsledky našej práce naznačujú rozdiely v oboch skúmaných otázkach. Štatisticky signifikantný rozdiel sa potvrdil len v jednej z oblastí, a to v preferovaných témach rozhovorov o minulých udalostiach. Napriek tomu môžeme pri kvalitatívnom porovnaní nájsť rozdiely medzi skupinami v každej zo skúmaných oblastí.

Našu prieskumnú vzorku tvorilo len 22 respondentov, preto nemôžeme zistenia generalizovať. Hoci sme oslovili oveľa väčší počet rodičov, pravdepodobne z dôvodu časovej náročnosti vyplnila dotazník len tretina z oslovených. Najväčší problém bol pri vyhľadávaní ochotných rodičov detí so šNVR. Z prieskumu sme tiež museli vylúčiť všetky dotazníky s nejasnými anamnestickými údajmi, podľa ktorých by deti označené ako norma mohli mať potenciálne riziko pre prítomnosť narušeného vývinu reči. Navyše, i keď z pohľadu veku a pohlavia detí boli skupiny homogénne, rodičovské rečové okolie dieťaťa môžu ovplyvniť aj iné faktory, napr. socioekonomický status rodiny, demografické podmienky (či rodina žije v meste alebo na vidieku, rovnaké zastúpenie jednotlivých krajov vo vzorke), poradie narodenia dieťaťa (a počet súrodencov) a pod. Je však problematické vytvoriť takéto dve, vo všetkých faktoroch rovnaké a rovnocenné skupiny. I v rámci samotnej skupiny detí so šNVR je veľká variabilita, čo sa týka stupňa a typu narušenia. Túto skutočnosť si plne uvedomujeme a aj preto pokladáme našu štúdiu za pilotnú.

V budúcnosti považujeme za potrebné porovnať výsledky z dotazníka so skutočnou naratívnu kompetenciou dieťaťa. Znamená to zamerať sa na overenie toho, či je dieťa vyrastajúce v kvalitnejšom rečovom okolí aj na vyššej úrovni naratívnych schopností. Domnievame sa, že by bolo zaujímavé skúmať rozdiely interakcie rodiča a dieťaťa aj vo vzťahu k iným premenným. Napríklad, či a ako sa líši rečový prejav rodičov s narastajúcim vekom dieťaťa, či má na rozhovory vplyv pohlavie dieťaťa alebo či sa rečový prejav rodičov v rozhovoroch o minulých udalostiach líši podľa vzdelania rodičov. Zahraničné štúdie (napr. Zevenbergen – Haman, 2012) dokázali, že charakter rozhovorov rodičov a detí o minulých udalostiach je determinovaný kultúrou skúmaného spoločenstva. Predpokladáme, že výsledky takýchto výskumov v prostredí slovensky hovoriacich rodičov a detí by sa pravdepodobne líšili od zahraničných.

4. Záver

Naratívne schopnosti sa zaraďujú k dôležitým prediktorm školskej úspešnosti. Viacerí autori (napr. Van Bergen et al., 2009) potvrdili, že kvalitnejší stimul zo strany rodiča znamená kvalitnejšie jazykové schopnosti dieťaťa. Je teda dôležité, ako sa rodič, osoba, ktorá trávi s dieťaťom pravdepodobne najviac času, so svojím dieťaťom rozpráva. O to podstatnejšie sa nám to javí u detí, ktoré majú jazykové deficity. V intervencii detí s vývinovou dysfáziou sa stimuluje produkcia, porozumenie, ale iba minimálne sa pracuje s rodičom. Takmer vôbec sa nevenuje pozornosť tomu, akým spôsobom, o čom a prečo sa má rodič so svojím dieťaťom rozprávať, a ani sa neuvažuje o tom, či sa aj pod vplyvom zmeny reči orientovanej na dieťa môžu zlepšiť naratívne zručnosti dieťaťa.⁹

Získané poznatky z našej štúdie teda môžeme v budúcnosti využiť a aplikovať v oblasti práce s týmito deťmi a ich rodičmi v rámci logopedickej intervencie. Výsledky našej pilotnej štúdie naznačujú, že jazykové správanie sa rodičov a charakter ich reči orientovanej na dieťa je modifikovaný jazykovými deficitmi dieťaťa. Otázkou zostáva, či takto modifikovaná reč rodičov prispieva k jazykovým deficitom dieťaťa alebo je skôr len ich následkom. V každom prípade sa domnievame, že by bolo prínosné dotazník Názory rodičov na rozprávanie sa s deťmi a na rozprávanie príbehov v logopedickej praxi použiť pri celkovej diagnostike detí s narušeným vývinom reči ako doplnkový nástroj kvalitatívneho hodnotenia komunikačného okolia dieťaťa.

Literatúra:

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Lexikálne univerzálie v reči matiek orientovanej na dieťa. In: Zborník príspevkov zo 7. študentskej vedeckej konferencie. Ed. Marek Chovanec. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011, s. 738 – 746. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/.../subor/s6-1.pdf>

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Dobrý, malý, pekný, šikovný. (K adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu). Jazyk a kultúra, 2012, roč. 3, č. 11. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo11.html>

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: O konjunkciách v reči matky orientovanej na dieťa. Jazyk a kultúra, 2013, roč. 4, č. 14. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo14.html>

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Reč orientovaná na dieťa v raných štádiách vývinu. Dizertačná práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2014a.

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Partikuly v reči matiek orientovanej na dieťa. Slovenská reč, 2014b, roč. 79, č. 1 – 2, s. 19 – 31.

FEČKOVÁ-KAPALKOVÁ, Svetlana: Vytvorenie modelu vývinu jazykových schopností po slovensky hovoriacich detí na základe Laheyovej teórie. Dizertačná práca. Bratislava: Pedagogická Fakulta Univerzity Komenského 2002.

⁹ Podľa viacerých autorov (Fivush et al., 2006; Peterson – McCabe, 2004, citované podľa Peterson, 2008) rodičia sú nápomocní pri tom, ako si ich deti osvojujú naratívne schémy, a to práve prostredníctvom interaktívneho dialógu, ktorý v sebe zahŕňa napr. takéto komunikačné stratégie a postupy: časté rozprávanie o zážitkoch dieťaťa; dostatok času venovaný každej udalosti; kladenie otvorených otázok, predovšetkým otázok s opytovacími zámenami *kde, kedy, kto, čo, prečo*; nadväzovanie na repliky dieťaťa; expanzívne rodičovské repliky, rozvíjajúce tému rozhovoru, prejavovanie pozornosti rečovému prejavu dieťaťa, pomoc pri kompozičnom zvládnutí rozprávania príbehu vyčlenením úvodu, jadra a záveru; rozprávanie sa o veciach, ktoré dieťa zaujímajú (porov. Peterson, 2008).

FRANKE, Helena – MIKULAJOVÁ, Marína – BUNTOVÁ, Dana: Dotazník komunikačných schopností dieťaťa CCC-2 – slovenská overovacia štúdia. In: Logopaedica XIV. Bratislava: Mabag 2011, s. 96 – 105.

GRAHAM, Susan – McKEOUGH, Anne: Research review: Narrative development 0 – 12 months. In: Handbook of language and literacy development: A road map from 0 - 60 months. 2008. Ed. L. M. Phillips, s. 1 - 3.

Dostupné na internete: <http://www.theroadmap.ualberta.ca/narratives/parents/0-12>

GRIMMOVÁ, Hannelore – SCHÖLER, Hermann – MIKULAJOVÁ, Marína: Heidelberský test rečového vývinu. Bratislava: Psychodiagnostika 1997.

Handbook of language and literacy development: A roadmap from 0 - 60 months. 2008. Ed. L. M. Phillips. Dostupné na internete:

<http://www.theroadmap.ualberta.ca/narratives/parents/49-60>

HARČARÍKOVÁ, Petra: Vývin naratívnych textových štruktúr v detskej reči. Dizertačná práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2010.

HARČARÍKOVÁ, Petra – KLIMOVIČ, Martin: Naratíva v detskej reči. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2011.

KADERAVEK, Joan N. – SULZBY, Elizabeth: Narrative production by children with and without specific language impairment: Oral narrative and emergent readings. Journal of speech, language and hearing research, 2000, roč. 43, č. 1, s. 34 – 49.

KAPALKOVÁ, Svetlana: Gestá v kontexte raného vývinu detí. In: Štúdie o detskej eči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008, s. 169 – 211.

KAPALKOVÁ, Svetlana – SLANČOVÁ, Daniela – BÓNOVÁ, Iveta – KESSELOVÁ, Jana – MIKULAJOVÁ, Marína: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010.

KAPALKOVÁ, Svetlana – SLANČOVÁ, Daniela: Názory rodičov na rozprávanie sa s deťmi a na rozprávanie príbehov. 2011. Dostupné na internete:

<http://www.st.fmph.uniba.sk/~marek18/Beliefs2.2/>

KESSELOVÁ, Jana: Syntax naratív detí predškolského veku. Studie z aplikované lingvistiky, 2013, č. 2, s. 19 – 37.

KLIMOVIČ, Martin: „Príbeh je také dačo ako rozprávka abo tak“ alebo Čo vedia 8-ročné deti o textovom modeli narácie. In: Registre jazyka a jazykovedy II. Na počesť Daniely Slančovej. Eds.: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014, s. 35 – 41. Dostupné aj na internete: www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kesselova4/.../Klimovic.pdf

MARKOVÁ, Mária: Mapovanie naratívnych schopností slovensky hovoriacich detí v období 3 – 6 rokov. Diplomová práca. Bratislava: Pedagogická Fakulta Univerzity Komenského 2011.

McKEOUGH, Anne – TOURIGNY, Erin – BIRD, Stan – ROMAINE, Angela: Research review: Narrative development 49 – 60 months. In: Handbook of language and literacy development: A roadmap from 0 - 60 months. 2008. Ed. L. M. Phillips, s. 1 – 9. Dostupné na internete: <http://www.theroadmap.ualberta.ca/narratives/parents/49-60>

NICOLOPOULOU, Ageliki: Children and narratives: Toward an interpretative and sociocultural approach. In: Narrative development: Six approaches. Ed. M. Bamberg. Mahwah, N. J., London: Lawrence Erlbaum 1997, s. 179 – 215.

NORBURY, Courtenay Frazier – BISHOP, Dorothy: Narrative skills of children with communication impairments. *International journal of language and communication disorders*, 2003, roč. 38, č. 3, s. 287 – 313.

PETERSON, Carole: Research review: Narrative development 37 – 48 months. In: *Handbook of language and literacy development: A roadmap from 0 - 60 months*. 2008. Ed. L. M. Phillips, s. 1 - 3.

Dostupné na internete: <http://www.theroadmap.ualberta.ca/narratives/research/37-48>

PETERSON, Carole – JESSO, Beulah – McCABE, Allyssa: Encouraging narratives in preschoolers: an intervention study. *Journal of child language*, 1999, roč. 26, č. 1, s. 49 – 67.

SLANČOVÁ, Daniela: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 1999.

SLANČOVÁ, Daniela: Slohový postup ako textová makrostratégia. In: *Jazykoveda v pohybe*. Ed. A. Bohunická. Bratislava: Univerzita Komenského 2012, s. 117 – 128.

VAN BERGEN, Penny – SALMON, Karen – DADDS, Mark R. – ALLEN, Jennifer: The Effects of mother training in emotion-rich, elaborative reminiscing on children's shared recall and emotion knowledge. *Journal of cognition and development*, 2009, roč. 10, č. 3, s. 162 – 187.

ZAJACOVÁ, Stanislava: Narácia detí predškolského veku. Diplomová práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004.

ZAJACOVÁ, Stanislava: Narácia detí predškolského veku. In: *Slovo o slove*. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Eds. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, roč. 11, s. 73 – 83. Dostupné aj na internete:

http://www.indi.pf.unipo.sk/files/pubs/slovo_o_slove_11.pdf

ZAJACOVÁ, S. 2006. Narácia detí predškolského veku In: *VARIA XIV*. Zborník materiálov zo XIV kolokvia mladých jazykovedcov. Ed. M. Olšiak. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre 2006, s. 148 – 154. Dostupné aj na internete: http://www.juls.savba.sk/ediela/varia/14/Varia14_kvalita.pdf

ZAJACOVÁ, Stanislava: Eufemizujúca lexika v reči matky a v reči otca orientovanej na dieťa. In: *Epištoly o jazyku a jazykovede*. Zborník štúdií venovaný doc. PhDr. Františkovi Ruščákovi, CSc., pri príležitosti životného jubilea. Eds. J. Kesselová – M. Imrichová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012, s. 108 – 123. Dostupné aj na internete:

<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kesselova2/subor/zajacova.pdf>

ZEVENBERGEN, Andrea A. – HAMAN, Ewa: Parents' beliefs about storytelling. 2005a. Nepublikovaný rukopis.

ZEVENBERGEN, Andrea A. – HAMAN, Ewa: Storytelling questionnaire. 2005b. Nepublikovaný rukopis.

ZEVENBERGEN, Andrea A. – HAMAN, Ewa – OLSZAŃSKA, Aleksandra A.: Middle-class Polish and American mother's beliefs regarding parent-child narratives. *Journal of cross-cultural psychology*, 2012, roč. 43, č. 6, s. 979 – 998.

ZEVENBERGEN, Andrea A. – HOLMES, Ashley – HAMAN, Ewa – JOHNSTON-ROBLEDO, Ingrid: Variability in mothers' support for preschoolers' contributions to co-constructed narratives as a function of child age. Poster. Annual meeting of the American Psychological Association, Washington, DC. 2011.

ZEVENBERGEN, Andrea A. – WHITEHURST, Grover J. – ZEVENBERGEN, Jason A.: Effects of a shared-reading intervention on the inclusion of evaluative devices in narratives of

children from low-income families. *Journal of applied developmental psychology*, 2003, roč. 24, č. 1, s. 1 – 15.

Summary

How parents and children talk about previous events: Study comparing circumstances and topics of the conversations between parents and children with typical language development and specific language impairment

On the background of the narrative definition and its research, the Questionnaire of Parents' Beliefs on Talking with Children and Storytelling is introduced. The study is based on the analysis of 8 questions of the questionnaire asking on circumstances and topics of the parent-child conversations on previous events. The survey group was composed of 11 parents of intact children aged 5 – 7 and 11 parents of children with specific language impairment at the same age. Differences in quantity and quality of input between these two groups have been compared. Results show disparities among groups, which were statistically confirmed in area of topics of talking. Qualitative evaluation suggests differences also in frequency of talks and other areas, but more extensive investigation is necessary to validate these findings.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0410-11.